

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

ВИЗНАЧЕННЯ ПРІОРИТЕТІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ І РОЗРОБКА МЕХАНІЗМІВ РОЗВИТКУ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

SETTING PRIORITIES OF ECONOMIC POLICY AND MECHANISMS OF DEVELOPMENT FOR POST-INDUSTRIAL ECONOMY

УДК 330.341

Головко Л.С.

старший викладач кафедри економіка підприємства,
Комунальний вищий навчальний заклад
«Інститут підприємництва «Стратегія»
Дніпропетровської обласної ради»

Бончук Т.В.

асистент кафедри економіка підприємства,
Комунальний вищий навчальний заклад
«Інститут підприємництва «Стратегія»
Дніпропетровської обласної ради»

У роботі проаналізовано характерні особливості індустріальної та постіндустріальної економік. У статті проаналізовано роль інновацій в економічному розвитку. Стаття представляє реальну ситуацію в галузі інноваційних технологій в Україні та її майбутніх тенденцій введення до міжнародного інноваційного ринку. Визначено результати системних досліджень в Україні стану індустрії інноваційного розвитку і своєрідні тенденції. Визначені основні пріоритети економічної політики постіндустріалізації економіки України.

Ключові слова: постіндустріальне суспільство, інноваційний розвиток, інтелектуальний потенціал, постіндустріальна економіка, інноваційна інфраструктура, інноваційні чинники, інноваційна політика, конкурентоспроможність, економічний потенціал, економічна політика.

В работе проанализированы характерные особенности индустриальной и постиндустриальной экономик. В статье проанализирована роль инноваций в экономическом развитии. Статья представляет реальную ситуацию в области инновационных технологий в Украине и ее будущих тенденций введения в международный инновационный рынок. Определены результаты системных исследований в Украине состояния

индустрии инновационного развития и своеобразные тенденции. Обозначены основные приоритеты экономической политики постиндустриализации экономики Украины.
Ключевые слова: постиндустриальное общество, инновационное развитие, интеллектуальный потенциал, постиндустриальная экономика, инновационная инфраструктура, инновационные факторы, инновационная политика, конкурентоспособность, экономический потенциал, экономическая политика.

The paper discusses the futures of the industrial and post-industrial economies. This paper analyzes the role of innovation in development. The article presents the real situation in the field of innovation techniques in Ukraine and its future trends of entering to the international innovation market. The results of the system research of the Ukraine industry innovative development condition are presented in the article, and the peculiar tendencies and regular patterns are defined. The main priorities of economic policy post-industrialization economy of Ukraine are determined.

Key words: post-industrial society, innovative development, intellectual potential, post-industrial economy, innovation infrastructure, innovation factors, innovation policy, competitiveness, economic potential, economic policy.

Постановка проблеми. У сучасному світі економічно розвинені країни прискореними темпами здійснюють перехід від індустріального до постіндустріального інформаційного суспільства.

Важливим індикатором стану економіки країни є визначення її позиції у світі стосовно інвестиційної привабливості, інноваційності, конкурентоспроможності, загального економічного потенціалу. У сучасному соціумі господарським орієнтиром сталого розвитку є поступове домінування у світовому господарстві постіндустріального укладу економіки. Визначення ролі інституційної системи на сучасному етапі суспільного розвитку постає ключовою методологічною задачею оптимізації системи регулювання національної економіки, бюджетно-фіскального перерозподілу, концентрації ресурсів на пріоритетах соціально-економічного розвитку.

Формування постіндустріального суспільства потребує вивчення та використання досвіду щодо розробки та реалізації стратегій інноваційного

забезпечення конкурентоспроможності національних економік. Незважаючи на високий рівень зацікавленості вчених зазначеною тематикою, проблема інноваційного розвитку економіки в умовах постіндустріальних тенденцій та інтеграції економіки України у світовий економічний простір не втрачає своєї актуальності.

Актуальність досліджуваної проблематики також обумовлена тим, що найефективнішим шляхом виходу національної економіки з кризового стану є трансформаційні процеси становлення постіндустріальної інформаційної економіки та формування нового інституціонального середовища в «економіці знань».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Характерні особливості постіндустріального етапу розвитку суспільства окреслювали у своїх працях такі зарубіжні дослідники, як: І. Валлерстайн, Д. Белл, А. Турен, В. Іноземцев, Д. Тапскотт, М. Кастельс, А. Тоффлер та ін. Серед вітчизняних дослідників істотний внесок у розробку зазна-

ченої проблематики зробили М. Згуровський, Г. Почепцов, С. Чукут, Л. Мельник, П. Клімушкін, дослідницький колектив НБУВ під керівництвом академіка НАН України О. Онищенко та ін. Розвиток наукових досліджень сьогодення потребує осмислення напрацьованих результатів і синтезу наявного доробку.

Постановка завдання. Дослідження пріоритетів економічної політики в умовах розвитку постіндустріальних тенденцій зумовлює постановку таких цілей: дослідити інституціональний аспект передумов побудови постіндустріальної економіки та складових процесу постіндустріалізації національної економіки; окреслити пріоритети економічної політики розвитку постіндустріальної економіки, враховуючи якісні особливості постіндустріальної економіки та їх вплив на конкурентоспроможність країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін "постіндустріальна економіка" був запропонований у 50-60 роках XX століття. Спочатку постіндустріальне суспільство розглядалось у межах лише сталого розвитку, лінійного прогресу, економічного зростання та підвищення добробуту. З кінця 60-х років даний термін починає характеризуватися масовим розповсюдженням творчої, інтелектуальної праці, якісно зростаючим обсягом і значенням наукового знання та інформації, розвитком засобів комунікації, переважанням в структурі національного господарства сфер послуг науки, освіти, культури, охорони здоров'я над промисловістю та сільським господарством. У 70-80-х роках з'являється термін "інформаційне суспільство", який використовується для визначення цивілізації, заснованій на зростаючому значенні процесу активного використання інформаційних ресурсів у перетворюючій діяльності суспільства.

В економічній теорії постіндустріального суспільства виділяють три стадії еволюції господарства.

Перша – доіндустріальне суспільство, в якому майже вся робоча сила у поєднанні з простими засобами виробництва зайнята виготовленням предметів споживання, а механізм обміну і розподілу є неефективним.

Друга – індустріальне суспільство, в якому перехід від виготовлення продуктів з природних матеріалів до їх виробництва призводить до підвищення ефективності виробництва за рахунок використання капіталу.

Третя – постіндустріальне суспільство, в економіці якого пріоритет переходить від переважного виробництва товарів до виробництва послуг, проведення досліджень, на розвиток людської особистості, підносить цінність людини, яка стає більш задіяною не тільки в природні і технологічно-трудові, а й в соціокультурні процеси.

На сучасному етапі розвитку концепцій постіндустріалізації чітко не визначені основні критерії та індикатори, за допомогою яких можна визначити рівень постіндустріалізації економіки країни. Найчастіше до кількісних критеріїв відносять такі: відсоткову частку послуг у ВВП; видатки на освіту та НДДКР; обсяг експорту інноваційної та високотехнологічної продукції; зовнішня торгівля товарами ІКТ; кількість зареєстрованих патентів; частка країни у світовому ринку інновацій; ефективність фінансових вкладень у сферу НДДКР; кількість та ефективність інноваційно-виробничих структур; частка національних витрат на НДДКР у загальносвітовому показнику.

Постіндустріальне суспільство – це стадія суспільного розвитку, яка приходить на зміну індустріальному суспільству. Якщо попередня модель була зорієнтована на збільшення матеріального продукту за рахунок додаткової енергії, сировини, праці, то нова передбачає посилення фактора знань, інформації, використання відновлюваних видів енергії, захист довкілля. Постіндустріальне суспільство – це суспільство, в якому сфера послуг має пріоритетний розвиток і переважає над обсягом промислового виробництва та виробництвом сільськогосподарської продукції [3].

Постіндустріальне суспільство можна визначити як суспільство, в економіці якого в результаті науково-технічної революції і істотного зростання доходів населення змістився пріоритет від переважного виробництва товарів до виробництва послуг, а домінуючим виробничим ресурсом стали інформація і знання. Тобто наукові розробки стають головною рушійною силою економіки. Тому найбільш цінними якостями є рівень освіти, професіоналізм, здатність до навчання і креативність працівника.

У постіндустріальній економіці найбільший внесок у вартість матеріальних благ, які виробляються саме всередині цієї економіки, вносить кінцева складова виробництва – торгівля, реклама, маркетинг, тобто сфера послуг, а також інформаційна складова у вигляді патентів, НДДКР і т. ін.

Для прискорення переходу економіки України від індустріального до пістиндустріального суспільства необхідно визначити набір економіко-політичних умов.

Перш за все необхідно забезпечити політичну стабільність та адекватність політичного режиму задачам, які постають перед країною в період подолання розриву між країнами, що вже мають ознаки постіндустріалізації. Якщо індустріальний розвиток інших країн потребував авторитарних режимів, здатних сконцентрувати сили та засоби на пріоритетних напрямках, то постіндустріальний перехід можливий лише в умовах стійкої демократії. У суспільстві, розвиток якого ґрунтується на русі інформаційних потоків і індивідуалізації потреб, необхідно ство-

рити відповідні політичні передумови – інститути, які гарантуватимуть політичну і інтелектуальну свободу та інтелектуальну власність.

Формування адекватної системи відносин власності є однією з головних фундаментальних задач державного регулювання. У постіндустріальному суспільстві необхідно гарантувати права приватної власності, що безпосередньо пов'язано з забезпеченням умов для творчої особистості. У першу чергу мова йде про проблеми функціонування та забезпечення прав інтелектуальної власності.

Політична свобода в постіндустріальному суспільстві тісно пов'язана з економічною свободою. Статистичним показником, який відображає рівень економічної свободи, є бюджетне навантаження у ВВП. Для вирішення задач переходу до постіндустріального суспільства бюджетне навантаження повинно бути нижче, ніж у країн з ознаками постіндустріалізації. Це дозволить відносно більші ресурси залишити в розпорядженні приватних економічних суб'єктів, що дасть їм змогу впроваджувати інновації.

Інноваційний тип економічного розвитку дедалі більше стає тим фундаментом, який визначає економічну міць країни та її перспективи на світовому ринку. Інноваційний процес у сучасному розумінні не обмежується першою появою на ринку нового продукту, послуги або доведенням до проектної потужності нової технології. По мірі розповсюдження інновація вдосконалюється, стає більш ефективною, набуває раніше не відомих споживчих властивостей. Це відкриває для неї нові сфери застосування, ринки, нових споживачів. Сукупний суспільний результат інновації є позитивним саме завдяки механізму дифузії інновацій. Інновація внаслідок свого комплексного розгортання утворює нову технологіко-соціально-економічну підсистему суспільства, яка складається з: галузей, які здійснюють інновацію; галузей, які поширюють нову технологію та поглиблюють її економічні переваги; галузей, що виникають у “шлейфі” розвитку нового технологічного стилю [5].

Узагальненим показником для вимірювання рівня інновацій в країні є Глобальний інноваційний індекс, розроблений спільно Бостонською консалтинговою групою, Національною асоціацією виробників та Інститутом виробництва. Він охоплює комерційні результати інноваційної діяльності в країнах, активність урядів із заохочення та підтримки інноваційної діяльності у державній політиці. У рейтингу країн світу за індексом інновацій 2013 року лідерами є Швейцарія, Швеція, Велика Британія, Нідерланди, США. Україна за Глобальним індексом інновацій посіла 71 місце, що на 8 позицій нижче за позиції 2012 р. і на 11 – за 2011 р. [4].

Інноваційний тип розвитку – це спосіб економічного зростання, який ґрунтується на постійних

і систематичних інноваціях, орієнтованих на суттєве поліпшення всіх аспектів діяльності економічної системи та формування відносно стійких конкурентних переваг [1].

У постіндустріальному суспільстві найбільший розвиток отримують наукові, ресурсозберігаючі та інформаційні технології («високі технології»). Це, зокрема, мікроелектроніка, програмне забезпечення, телекомунікації, робототехніка, виробництво матеріалів з наперед заданими властивостями, біотехнології та ін. Інформатизація пронизує всі сфери життя суспільства: не тільки виробництво благ і послуг, але і домашнє господарство, а також культуру і мистецтво.

Важлива риса постіндустріального суспільства – посилення ролі і значення людського фактора. Змінюється структура трудових ресурсів: зменшується частка фізичного і зростає частка розумового висококваліфікованого і творчої праці. Збільшуються витрати на підготовку робочої сили: витрати на навчання та освіту, підвищення кваліфікації та перекваліфікації працівників.

Сучасна “нова економіка” – це виробництво і використання нових знань, перетворення їх на повноцінний фактор виробництва, який відіграє провідну роль у системі факторів [3].

Бюджетне навантаження є проблемою не лише кількісною, але й структурною. Головними є не лише масштаби державного втручання, а й напрями використання бюджетних коштів. Пріоритетними повинні стати такі галузі, які дозволять країні пришвидшити перехід до постіндустріального суспільства:

- машинобудування (виробництво авіаційної і ракетно-космічної техніки, транспортне машинобудування, енергетичне машинобудування);
- приладобудування (технічне переоснащення систем зв'язку й транспорту, реалізація енергозберігаючих технологій, виробництво діагностичних систем і медичної апаратури, виробництво елементної бази й комплектуючих);
- розвиток виробництва оборонно-промислового комплексу (виробництво радіолокаційних систем, ракетних систем широкого спектру призначення, засобів радіо- та космічного зв'язку);
- розвиток гірничо-металургійного комплексу на базі ресурсозберігаючих, екологічно чистих технологій;
- розвиток хімічної та нафтохімічної промисловості (виробництво гумових і пластмасових виробів, хіміко-фармацевтичної промисловості);
- інформаційні технології [8].

Власне сучасні високотехнологічні галузі виступають переважно, як галузі глобальної конкуренції за Індексом готовності до функціонування у глобальних мережах (ІГФГМ), який розробляють фахівці Всесвітнього економічного форуму в Давосі [2].

Постіндустріалізація передбачає формування нової системи інститутів. З інституційної точки зору відмінні риси постіндустріальної економіки повинні проявитися в зміні цінностей і норм поведінки господарюючих суб'єктів, у зміні індивідуальних стратегій їх економічної поведінки в різних сферах (у виробництві, в трудових відносинах, у відносинах власності, у споживанні і т.п.), а також у зміні правил, що регулюють ці дії (формальних і неформальних інститутів). Поширеним є уявлення про те, що це – цінності, норми і інститути, які забезпечують господарюючому суб'єкту вільну контракцію, мобільність і можливість вибору серед різних країн найбільш сприятливих господарських умов для своєї діяльності. Подібний «ідеал» ефективних інститутів виявляється недосяжним навіть для розвинених країн, які останнім часом навіть підсилюють бар'єри для вільного руху капіталів з метою захисту національних інтересів. У країнах, що не закінчили модернізацію власної економіки, інституціональне середовище об'єктивно відрізняється від подібного ідеалу. Інституціональне середовище української економіки в даний час представляє низку локальних інституціональних середовищ, які розрізняються як за економічними стратегіями, що реалізуються індивідами, так і за нормами, що регулюють їх поведінку. При цьому відмінність між локальними інституціональними середовищами простежується за двома основними лініями.

По-перше, вони виявляються різнотипними з точки зору цільової функції господарських суб'єктів: орієнтованими на виживання або на розвиток; орієнтованими на традиційний або інноваційний шлях розвитку, які мобілізують ресурси традиційного типу або ресурси виробництва нового знання та інформації. По-друге, інституціональні середовища різних регіонів країни, однотипні за існуючими нормами поведінки і правилами,

що регулюють взаємодію економічних суб'єктів. Таким чином, існування якісно неоднорідних інституційних середовищ української економіки, розосереджених по території країни, можна визначити, як сегментацію, яка характеризується наявністю істотних кордонів, що розділяють господарюючих суб'єктів за реалізованими стратегіями економічного дії, призводять до появи попиту на різні інститути і різну промислову і соціальну політику держави (табл. 1).

Політика формування інститутів повинна бути спрямована як на українську інтеграцію постіндустріального сектора, так і на інтеграцію мережі постіндустріальної економіки з індустріальним сектором. Для цього треба пройти доіндустріалізацію («нову індустріалізацію») країни і більш повне економічне освоєння її простору, а значить, і створити відсутні для індустріального сектора інститути.

Необхідно зауважити, що побудова постіндустріального суспільства можлива лише на базі розвинутої економіки, яка б забезпечувала розширене суспільне відтворення. Як свідчить практика, найбільш конкурентоспроможні ті країни, що перейшли на стадію постіндустріального розвитку та використовують у своєму зростанні інновації та продукти НТП. Це підтверджує Індекс глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму, адже у першу десятку лідерів рейтингу 2011–2012 рр. увійшли такі країни, як Швейцарія (індекс 5,74), Сінгапур (5,63), Швеція (5,61), Фінляндія (5,47), США (5,43), Німеччина (5,41), Нідерланди (5,41), Данія (5,40), Японія (5,40), Велика Британія (5,39). Економіка постіндустріального суспільства суттєво підтримується державним соціальним забезпеченням, піклуванням про непрацездатних та охороною здоров'я [6].

Щодо сучасного стану економіки України відбулися певні зрушення, що носили як позитивний, так і негативний характер. Для одних

Таблиця 1

Елементи інституційного середовища трансформації економіки

Інститути	Індустріальне суспільство	Постіндустріальне суспільство
Інститути регулювання соціально-трудових відносин	Інститути гарантій трудових прав робітника, забезпечення стабільності зайнятості	Інститути забезпечення гнучкості соціально-трудових відносин, ринку праці, мобільності робітника
Інститути регулювання інвестицій в людський капітал	Інститути державних і приватних інвестицій в професійну освіту, інститути закріплення кваліфікованих кадрів на підприємствах	Інститути приватних інвестицій в людський капітал і підвищення рівня його капіталізації у відносинах із роботодавцями
Інститути системи ринків	Інститути кооперації виробництва, формування етапів створення вартості, інститути концентрації фінансового капіталу	Інститути ринку інноваційної продукції, інститути сучасного фінансового ринку, переливу капіталів і перерозподілу контролю власності
Інститути у сфері державної соціально-економічної політики	Інститути промислової політики, державної системи соціальних гарантій, соціально-економічні програми розвитку	Інститути лібералізації та відкритості економіки, інститути самозахисту робітника, інститути приватних заощаджень

Джерело: [7]

суб'єктів господарювання вони виявились катализатором подальшого економічного зростання, для інших – чинником загострення суперечностей у системі функціонування [4].

Інноваційна політика тільки нещодавно з'явилася як поєднання науково-технічної та промислової політики. Її відсутність сигналізує про наявність того факту, що знання у всіх формах грають критичну роль в економічному прогресі, що інновації знаходяться у серцевині цієї «основної на знаннях економіки», а також, що інновації є більш складним та системним явищем, ніж раніше вважалося. Системний підхід до інновацій зміщує центр політики у бік взаємодії між інститутами, при цьому переміщуючи увагу на процеси взаємодії як у створенні знань, так і у їх розповсюдженні й застосуванні. Термін «національна інноваційна система» був спеціально створений для цього комплексу інститутів та потоків знань.

Державна інноваційна політика – система заходів органів держави, метою якої є створення умов для найкращого розвитку інноваційної діяльності суб'єктів господарювання, підвищення конкурентоспроможності національної наукоємної продукції, розроблення й удосконалення нормативно-правової бази й розвиток інноваційного середовища.

Існують три головні категорії факторів, в першу чергу пов'язаних з інноваціями, що відносяться до комерційних підприємств, науково-технічних установ, передачі й освоєння технологій знань і навичок. Діапазон можливостей для інновацій знаходиться під впливом набору факторів таких, як: оточення закладів, правове регулювання, макро-економічне становище та інші умови, які існують незалежно від будь-яких аспектів інновацій.

Інновація в соціально-економічній системі є способом якісно більш ефективного використання ресурсів. Стратегічний суспільний ефект інновацій полягає в тому, що інновації здійснюють прискорення зростання продуктивності факторів виробництва; забезпечують прискорення зростання обсягів виробництва; прискорюють структурні зрушення, сприяють перерозподілу ресурсів; поліпшують конкурентоспроможність [9].

Систематизація концепцій генезису та еволюції економічних трансформацій, визначення ролі інститутів держави, ринку, суспільства у реалізації постмодернізаційного процесу, розробка шляхів посткризового розвитку національної економіки в контексті формування постіндустріальної інформаційної економіки за умов глобалізації світової економіки є визначальними пріоритетами економічної політики.

Висновки. З метою розробки відповідних концептуальних засад обґрунтовано теоретичні аспекти і визначено пріоритети економічної політики і розробки механізмів розвитку постіндустріальної економіки.

Досліджено основні характерні риси постіндустріального суспільства, якісні особливості постіндустріальної економіки та їх вплив на конкурентоспроможність економіки країни в контексті становлення постіндустріальної інформаційної економіки, особливості соціально-економічної сфери в аспекті інноваційного розвитку економіки, а саме інноваційні чинники в умовах розвитку постіндустріальних тенденцій.

У процесі дослідження було прийнято за висхідну ідею, що представлені теоретичні аспекти щодо діагностики чинників формування постіндустріального суспільства актуалізують питання стратегічних напрямків економічної політики в аспекті формування постіндустріальної економіки і, водночас, дають змогу уточнити основні засади до формування комплексного підходу в умовах становлення та розвитку постіндустріальної інформаційної економіки на макро- та мегарівнях й вивчення зазначених питань у царині економічних досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Варналій З. С. Стратегії інноваційного забезпечення конкурентоспроможності національної економіки / З. С. Варналій, Д. Д. Буркальцева // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2013. – Вип. 28. Т. 1. – С. 20–28.
2. Інноваційний розвиток в Україні: наявний потенціал і ключові проблеми його реалізації [Електронний ресурс] : аналітична доповідь Центру Разумкова. – Режим доступу : http://www.uceps.org/additional/analytical_report_NS55_ukr.pdf.
3. Иноземцев В. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы : учеб. пособие для студ. вузов / В. Иноземцев. – М. : Логос, 2000. – 304 с.
4. Кривов'язюк І. В. Україна в міжнародних економічних рейтингах: посткризові синдроми чи апокаліпсис? / І. В. Кривов'язюк, Ю. В. Волинчук // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 10. – С. 56–62.
5. Лазутін Г. І. Сучасні тенденції розвитку інноваційної діяльності / Г. І. Лазутін // Економіка і прогнозування. – 2003. – № 2. – С. 99–113.
6. Лебедева Л. Проблеми становлення концепції постіндустріального суспільства / Л. Лебедева // Вісник КНТЕУ. – 2012. – № 6. – С. 83–91.
7. Ляховець О. О. Формування інституційного середовища в процесі модернізації економіки / О. О. Ляховець // Економіка і регіон : наук. вісник ПолтНТУ. – 2014. – № 4 (47). – С. 113–119.
8. Макогон Ю. В. Передумови переходу національної економіки України на етап постіндустріального розвитку [Електронний ресурс] / Ю. В. Макогон, В. В. Подунай // Екон. вісник Нац. техн. ун-ту України "Київський політехн. ін-т". – 2015. – № 12. – С. 57–63. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/evntukpi_2015_12_12.
9. Перспективи інноваційного розвитку України [Електронний ресурс] : аналітична доповідь. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Table/Zhalilo21/003.htm>.